
Încetarea stăpânirii bizantine de la Dunărea de Jos (sfârșitul secolului XII – începutul secolului XIII)

Vasile MĂRCULEȚ

Cuvinte cheie: Dunărea de Jos, dominația bizantină, gurile Dunării, Imperiul grec de Niceea, vlahi, bulgari, cumani, Imperiul Bizantin.

Mots clé: les Bas-Danube, la domination byzantine, les bouches du Danube, l'Empire grec de Nicée, Vlaques, Bulgares, Coumans, l'Empire byzantin.

Criza generală a statului bizantin, declanșată odată cu moartea împăratului Manuel I, cronicizată în cele două decenii și jumătate care au precedat cucerirea Constantinopolului de către participanții la cea de-a patra cruciadă (1204) înregistrează apogeul sub împărații dinastiei Angelos (1185-1204). Pe fondul acesteia, în toamna anului 1185 se produce răscoala vlahilor și bulgarilor, inițiată de primii sub conducerea fraților Asan și Petru. La finalul mișcării, în teritoriile cuprinse între Munții Balcani și Dunăre, în vechile stăpâniri bizantine, se va constitui Țaratul Vlaho-Bulgar. În aceste condiții, la sfârșitul secolului al XII-lea și la începutul secolului următor își înceta existența și stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos.

Răscoala antibizantină a vlahilor și bulgarilor. Cauzele care au determinat mișcarea vlahilor au fost complexe. Sursele de care dispunem ne permit să identificăm între acestea creșterea excesivă a fiscalității, precum și a altor obligații de natură materială impuse vlahilor din Munții Haemus și din Paristrion, care se ocupau cu păstoritul. Sarcinilor de natură fiscală și materială li se adăugau suprimarea autonomiei militare a vlahilor de către regimul împăratului Isaac II Angelos (1185-1195), precum și refuzul acestuia de a constitui în zona Munților Balcani o *pronoia* imperială pentru fruntașii lor¹.

Ostilitatea arătată vlahilor și refuzul autorităților bizantine de a satisface cererile răsculaților au determinat agravarea situației din nordul Peninsulei Balcanice. Odată cu aderarea bulgarilor la răscoală caracterul social al acesteia se estompează în detrimentul celui politic, răsculații fixându-și ca obiectiv înlăturarea domniei bizantine și constituirea unui stat propriu. Chiar dacă la început aportul bulgarilor la revoltă a fost redus, extinderea mișcării în rândurile lor și colaborarea cu vlahii au conferit noii puteri balcanice caracterul unui stat de colaborare etnică. Deși în faza sa inițială, în cadrul acestei cooperări, vlahilor le-a revenit un rol militar precum-pănit, acțiunea lor s-a desfășurat însă în cadrul tradiției statalității bulgare².

Răsculații vlahi și bulgari au beneficiat de asemenea de suportul militar, masiv și permanent, al cumaniilor de pe malul stâng al Dunării de Jos. Deveniți forța tutelară și protectoare a mișcării, turanicii nord-dunăreni s-au afirmat ca principalul factor extern care a contribuit la asigurarea succesului acesteia³.

Într-o primă etapă (c. 1185/1186-1189/1190), răsculații vlahi și bulgari, sprijiniți de cumani, au susținut o serie de confruntări defensive cu forțele bizantine, care acționau pentru reprimarea mișcării. Succesele înregistrate au

1 Choniates, p. 481-482; Akropolites, 11; *Fontes*, III, p. 412-417; Ephraemius, p. 237.

2 Bănescu 1943, p. 543-590; Primov 1971, p. 9-13; Stănescu 1989, p. 11-18; Tanașoca 1981, p. 1297-1312; Tanașoca 1989, p. 153-178; Brezeanu 1980, p. 651-674.

3 Papacostea 1993, p. 18; Vásáry 2005, p. 42-47.

anihilat toate încercările Constantinopolului de a înăbuși răscoala și de a-și reinstaura autoritatea în regiunile dintre Munții Balcani și Dunărea de Jos. În cursul acestei etape, marcată și de numeroase acțiuni contraofensive, de mai mare sau mai mică amploare ale aliaților vlaho-bulgaro-cumani, au fost puse bazele noii puteri balcanice, Țaratul Vlaho-Bulgar, căreia i-au fost consolidate pozițiile în raporturile cu Imperiului Bizantin, silit să accepte existența sa *de facto*.

Răscoala vlahilor și bulgarilor izbucnită în toamna anului 1185 în regiunea Munților Haemus s-a întins cu rapiditate, la sfârșitul aceluiași an și la începutul anului următor în teritoriile themelor Paristrion (Paradounavon) și Bulgaria. Extinderea mișcării a fost favorizată îndeosebi de slaba ripostă a forțelor bizantine din zonă.

În această etapă, acțiunile antibizantine ale răsculaților au urmărit, mai ales, instaurarea controlului asupra orașului Preslav, una dintre vechile reședințe ale primilor țari bulgari, și a regiunii învecinate. În cursul acestor acțiuni au fost provocate imperiului pierderi considerabile, umane și materiale, fapt subliniat de numeroși croniciari bizantini în operele lor⁴.

Pe fondul succeselor înregistrate în confruntările cu Bizanțul, asistăm și la prima tentativă a conducătorilor răscoalei de a institui o organizare statală în teritoriile intrate sub controlul lor. Protagonistul acestei acțiuni a fost Petru, care și-a asumat titlul imperial. Faptul este surprins de Niketas Choniates, care relatează că fruntașul vlah „își încununează capul cu o coroană de aur”, își „meșteșugeste și își pune în picioare încălțăminte de culoare roșie”, reprezentând însemnele puterii imperiale⁵.

În primăvara anului 1186, hotărât să anihileze încă în această fază incipientă periculosul focar de răscoală din nordul Peninsulei Balcanice, împăratul Isaac II Angelos a întreprins o primă campanie militară împotriva vlahilor și bulgarilor. Până la sfârșitul verii, pe fondul slabei rezistențe a răsculaților, insuficient organizați, acțiunile de forță ale imperiului lăsau impresia că acesta controla situația, iar regiunea era pacificată.

Incapabili să reziste asaltului imperiului, decis să tranșeze definitiv, încă din această fază, disputa în favoarea sa, „Petru și Asan și tovarășii lor de răscoală [...] s-au năpustit spre Istros și trecându-l s-au unit cu sciții din vecinătate”, relatează Niketas Choniates, preluat de Theodoros Skutariotes⁶. Colaborarea politică și militară dintre vlahi, bulgari și cumani stabilită în anul 1186 se vor constitui în cea mai puternică și mai durabilă alianță militară din această parte a continentului, care se va funcționa de la sfârșitul secolului al XII-lea până la mijlocul secolului următor. Din acest moment, alianța vlaho-bulgaro-cumană se va afirma ca principalul factor extern care va contribui la dezintegrarea unității administrativ-militare a părții europene a Imperiului Bizantin.

În toamna anului 1186, reveniți cu ajutor militar cuman în sudul Dunării, răsculații vlahi și bulgari vor profita de faptul că imperiul nu-și consolidase pozițiile în urma succesului obținut cu câteva luni înainte. Ca urmare, ei vor reface rapid terenul pierdut trecând la ofensivă împotriva stăpânilor bizantine dintre Dunăre și Munții Balcani. Din acest moment, obiectivul stabilit de fruntașii politici ai răsculaților a devenit eliminarea prezenței bizantine din zonă și constituirea unui stat propriu în hotarele vechiului țarat bulgar, în ai cărui moștenitori se erijează. Referindu-se la aceste acțiuni, Niketas Choniates, contemporan evenimentelor și cea mai autorizată sursă de care dispunem, consemna că răsculații „nu s-au mai mulțumit să poată păstra ce era a lor și să dobândească doar *toparhia Moesiei* (Bulgaria, n.n.)”, ci, acționând împotriva Bizanțului, urmăreau „să unească *domnia misienilor* (vlahilor, n.n.) și a bulgarilor într-una singură, așa cum fusese odinioară”⁷.

Riposta dată de Bizanț acestor acțiuni a fost una deosebit de slabă. Forțele imperiale trimise împotriva vlaho-bulgaro-cumanilor, sub comanda succesivă a sebastocratorului Ioannes Angelos, a caesarului Ioannes Cantacuzino și a strategosului Alexios Branas, s-au dovedit incapabile să le stăvilească ofensiva. Ultimul se revoltă el însuși împotriva lui Isaac II proclamându-se împărat la Adrianopol, fapt ce aruncă imperiul într-un scurt război civil⁸.

În urma succeselor obținute în confruntările cu Bizanțul, aliații vlaho-bulgaro-cumani își extind operațiile militare în răsăritul Peninsulei Balcanice, spre litoralul Mării Negre. Asemenea acțiuni au fost întreprinse încă din 1187, când, subliniază Niketas Choniates, „*misienii nu mai privesc spre înălțimi și munți ci, năimind oaste de mercenari sciți, năvălesc în părțile Ahathopolisului* (Ahtopol, în Bulgaria, n.n.) și pradă cumplit [ținuturile] acestea”⁹.

4 Choniates, p. 485-487; Akropolites, 11; *Fontes*, III, p. 416-417; Ephraemius, p. 238-241.

5 Choniates, p. 486.

6 Choniates, p. 488; *Fontes*, III, p. 416-417; Cf. Vásáry 2005, p. 42.

7 Choniates, p. 488-489; *Fontes*, III, p. 416-417; Cf. Vásáry 2005, p. 42.

8 Ostrogorsky 1963, p. 334; Vásáry 2005, p. 42-43.

9 Choniates, p. 517-518; *Fontes*, III, p. 416-417.